

การพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์ตามแนว พุทธธรรมเพื่อชุมชนที่ยั่งยืนในพื้นที่ภาคกลางตอนบน*

พระครูธรรมธรรวโรชา อคฺคเตโช (พรหมเสนา), ดร.**

บทคัดย่อ

ชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์ภาคกลาง ในช่วงเวลาที่ผ่านมา ชาวเกษตรกรที่ทำการเพาะปลูกได้ใช้สารเคมีในการทำเกษตรกรรม จากสาเหตุนี้จึงเกิดปัญหาเกี่ยวกับทางด้านสุขภาพและด้านหนี้สินเพราะเกษตรกรเหล่านั้นใช้เงินเกินตัวแต่หลังจากที่มีการเปลี่ยนมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์ คุณภาพชีวิตของเกษตรกรมีชีวิตที่ดีขึ้นในขณะที่ภาระหนี้สินได้ลดลง การใช้หลักพุทธธรรมคือการนำความรู้มาใช้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยการรู้จักกินและรู้จักใช้อย่างพอประมาณด้วยหลักของ โภชนมัตตัญญูตามหลักการ ๔ อย่างของการพัฒนา โภชนมัตตัญญูหมายถึงการรู้จักประมาณในการกินตามแนวทางอริยมรรคมีองค์ ๘

การพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวเกษตรกรตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าเพื่อสามารถนำหลักธรรมคำสอนนั้นมาเป็นแนวทางสร้างความร่วมมือได้อย่างสมบูรณ์ในการนำไปปฏิบัติเพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้ชาวเกษตรกรมีความรู้และความเข้าใจในการเพาะปลูกเกษตรกรรมอินทรีย์อย่างถาวร

คำสำคัญ : การพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชน, เกษตรกรรมอินทรีย์, แนวพุทธธรรม

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของ วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พุทธศักราช ๒๕๕๖.

** ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๖.

Abstract

In the past, the organic farming community in the central plains used a lot of chemicals in agricultural productions, which has caused both health problems and debts since farmers were spending beyond their means. However, after shifting to organic fertilizers, the qualities of life among farmers improved while their debts decreased. The application of the principle of Dhamma refers to using knowledge to improve the quality of life through moderate consumption in accordance with the principle of Bhojanemattaññuta – the four principles of development. Bhojanemattaññuta means an understanding of moderate consumption following the Eightfold Noble Path.

The goal of developing the quality of life of agriculturists according to the principles of Buddhism is to build up a support system of knowledge distribution for agriculturists so that they have a permanent and sustainable understanding of organic agriculture.

Keywords : The development of quality of life in local communities, Organic Agriculture, the Buddhist Way.

๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เกษตรกรรมอินทรีย์ คือเกษตรกรรมที่มีแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับสารอินทรีย์ซึ่งมีมานานคู่กับการดำรงชีพของมนุษย์ คำนิยามที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางมากที่สุด ได้แก่ คำนิยามของสหพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ (International Federation of Organic Agriculture Movement-IFOAM) ซึ่งเป็นเครือข่ายขององค์กรด้านเกษตรอินทรีย์ระหว่างประเทศที่มีสมาชิกกว้างขวางที่สุดในโลก สหพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติได้สรุปความหมายตามมติที่ประชุมเมื่อเดือนมิถุนายน ๒๕๕๑ ณ ประเทศอิตาลี ไว้ว่า

ระบบการผลิตที่ให้ความสำคัญแก่ความยั่งยืนของสุขภาพดิน ระบบนิเวศ และผู้คน เกษตรอินทรีย์พึ่งพาอาศัยกระบวนการทางนิเวศวิทยาความหลากหลายทางชีวภาพ และวงจรธรรมชาติ ที่มีลักษณะเฉพาะของแต่ละพื้นที่ แทนที่จะใช้ปัจจัยการผลิตที่มีผลกระทบต่อลบ เกษตรอินทรีย์ผสมผสานองค์ความรู้พื้นบ้าน นวัตกรรม และความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และส่งเสริมความสัมพันธ์ที่เป็นธรรม และคุณภาพชีวิตที่ดีของทุกคนและสิ่งมีชีวิตต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

(Arbenz Markus, 2012: 8)

ประเทศไทยได้มีการกำหนดใช้มาตรฐานการผลิตพืชอินทรีย์ เมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๓ โดยคณะกรรมการเฉพาะกิจปรับปรุงมาตรฐานการผลิตพืชอินทรีย์ของประเทศไทยและผ่านการเห็นชอบของคณะกรรมการบริหารงานวิจัยและพัฒนาเกษตรอินทรีย์ สังกัดกรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งได้กำหนดมาตรฐานการผลิตพืชอินทรีย์ของประเทศไทย โดยมีประเด็นหลัก

สำคัญดังต่อไปนี้ (๑) ที่ดินไม่อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ต่ำกว่ามาตรฐานกำหนด เช่น มีอินทรีย์วัตถุไม่น้อยกว่าร้อยละ ๕ เป็นต้น (๒) พื้นที่ปลูกต้องไม่มีสารเคมีสังเคราะห์ตกค้าง (๓) ไม่ใช่สารเคมีสังเคราะห์ในกระบวนการผลิต (๔) ไม่ใช่เมล็ดพันธุ์ที่คลุกสารเคมีสังเคราะห์ (๕) ไม่ใช่สิ่งที่ได้จากการตัดต่อทางพันธุกรรม (๖) ไม่ใช่มูลสัตว์ที่เลี้ยงอย่างผิดมาตรฐาน (๗) ปัจจัยการผลิตจากภายนอกต้องได้รับการรับรองมาตรฐาน (๘) กระบวนการผลิตต้องปราศจากสิ่งปนเปื้อนสารเคมีสังเคราะห์ (๙) ส่งเสริมความหลากหลายทางชีวภาพและสิ่งแวดล้อม (๑๐) ต้องได้รับการรับรองมาตรฐานอย่างเป็นทางการ

เกษตรอินทรีย์นอกจากจะมีมาตรฐานการรับรองแล้ว ยังมีตราสัญลักษณ์การรับรองมาตรฐานจากสำนักงานมาตรฐานเกษตรกรรมอินทรีย์เป็นเครื่องหมายอย่างชัดเจนเพื่อความมั่นใจของผลิตและผู้บริโภค ตราสัญลักษณ์การรับรองมาตรฐานเกษตรกรรมอินทรีย์ในประเทศไทยที่สำคัญ มี ๒ อย่างคือ ตราสัญลักษณ์สำนักงานมาตรฐานเกษตรกรรมอินทรีย์ และ Organic Thailand

๑) ตราสัญลักษณ์สำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (ม.ก.ท.) เป็นองค์กรอิสระที่ให้บริการมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของประเทศไทย ซึ่งได้ขอรับการรับรองระบบจาก “สถาบันเกษตรอินทรีย์นานาชาติ” หรือ International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM) จากประเทศเยอรมนี เพื่อเป็นเครื่องยืนยันว่า มาตรฐานดังกล่าวได้ถูกพัฒนาขึ้นอย่างถูกต้อง และเป็นที่น่าเชื่อถือในระดับสากล และในเดือนพฤษภาคม ๒๕๔๔ มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ถูกจัดวางขึ้นโดย ม.ก.ท. นี้ ก็ได้รับการรับรองระบบอย่างเป็นทางการจากสถาบัน IFOAM โดยทาง ม.ก.ท. ได้จัดทำกลไกการให้บริการตรวจสอบและให้การรับรองแก่ฟาร์มเกษตรอินทรีย์ กิจกรรมแปรรูปผลผลิตจากเกษตรอินทรีย์ การรับรองของ ม.ก.ท. เป็นการรับรองตลอดทั้งระบบการผลิต เป็นต้น

๒) Organic Thailand เป็นตรารับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์อินทรีย์ของสถาบันพีซีอินทรีย์ กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งก่อตั้งเมื่อปี ๒๕๔๕ สถาบันพีซีอินทรีย์เป็นหน่วยงานตรวจสอบรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของทางราชการ เพื่อให้เกิดการผลิตพีซีอินทรีย์ภายในประเทศเป็นไปตามมาตรฐานสากล เป็นที่ยอมรับของนานาประเทศ และในปีแรกนั้นได้อนุมัติตรารับรอง Organic Thailand เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๕ โดยมาตรฐานรับรองผลิตภัณฑ์อินทรีย์ของสถาบันพีซีอินทรีย์นี้ ได้มีการปรับปรุงแก้ไขข้อกำหนดบางประการในประเทศไทย แต่ก็สามารถดำเนินการให้ได้ระดับมาตรฐานเป็นที่ยอมรับของประเทศทั่วโลกได้ (วิริยะ คล้ายแดง, ๒๕๔๙ : ๗-๑๖)

ชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์มีลักษณะเป็นชุมชนที่ทำการปลูกพืชปลอดสารพิษหรือมีอาชีพทำเกษตรกรรมอินทรีย์โดยไม่เกี่ยวข้องกับสารเคมี ด้วยการปลูกพืชผัก ไร่นา สวน ทุกอย่างที่ไม่เว้นจากการใช้สารเคมี มีชีวิตที่ห่างไกลจากสารพิษ ผลผลิตที่ได้จึงเรียกว่าผลผลิตเกษตรอินทรีย์ ชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์ มีความเป็นอยู่ที่สำคัญต่อสังคมชุมชน ชนบท หมู่บ้าน และต่อสังคมเกษตรกรรมเป็นอย่างมาก เพราะเป็นแหล่งที่อนุรักษ์รักษาธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์เอาไว้ได้ ถ้าสังคมเกษตรกรรมหันมาใส่ใจเรื่องเกษตรกรรมอินทรีย์ จะเป็นการลดสารพิษต่างๆ ให้หมดไป จะมีอาหารการกินที่ปลอดภัย มีสุขภาพอนามัยที่ดี โรคภัยไข้เจ็บลดน้อยลง อีกทั้งจะเป็นบ้านเมืองที่ดีมีธรรมชาติงดงาม เกษตรอินทรีย์เป็นระบบเกษตรที่ไม่ทำลายผู้อื่น และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม (สุธิดา วงษ์อนันต์, ๒๕๕๑ : ๒๗)

ปัญหาเกษตรกรรมเกิดจากเกษตรกรหันไปใช้สารเคมีในเกษตรกรรมมากกว่าทำเกษตรกรรมอินทรีย์ ปัญหาผลกระทบจากสารเคมีระบอบไม่ได้มีเฉพาะในกลุ่ม

เกษตรกรเท่านั้น แม้ชุมชนในเมืองใหญ่ ก็ประสบปัญหาสารเคมีตกค้างในพืชผักตามตลาดหรือแหล่งจำหน่ายสินค้าทั่วไป พืชผักซึ่งถูกนำไปประกอบอาหารในชีวิตประจำวันที่ยังคงปนเปื้อนด้วยสารเคมีกำจัดศัตรูพืชที่ใช้กันอย่างแพร่หลายตามแหล่งชุมชนเกษตรกร และยังส่งผลกระทบต่อชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์อีกด้วย

ข้อมูลจากผู้ประกอบการเกษตรกรรมอินทรีย์เผยว่า ปัญหาเกษตรกรรมอินทรีย์ส่วนหนึ่งเกิดจากเกษตรกรรมเคมีในพื้นที่ใกล้เคียง ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตเกษตรกรผู้ทำเกษตรอินทรีย์อย่างต่อเนื่องทั้งต่อสุขภาพร่างกายและจิตใจ ทำให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บต่างๆ เป็นปัญหาต่อการพัฒนาชีวิต ส่งผลกระทบต่อปัญหาเศรษฐกิจ เช่น ความยากจน เป็นหนี้สิน รายได้ไม่เพียงพอต่อการใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน และส่งผลให้เกิดปัญหาสังคม ปัญหาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

บทความวิจัยนี้ ผู้วิจัยศึกษาสภาพความเป็นอยู่ทั่วไปของชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์ แนวคิดที่เกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ ลักษณะทั่วไปของชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์ ปัญหาเกษตรกรรมอินทรีย์ ปัญหาคุณภาพชีวิตชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์ และการสร้างคุณภาพชีวิตชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์ตามแนวพุทธธรรม ทั้งนี้ได้เลือกศึกษากลุ่มชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์ในพื้นที่ภาคกลางตอนบน หมายถึง ๓ จังหวัด คือ (๑) อัญญา (๒) สระบุรี และ (๓) อ่างทอง ทั้ง ๓ จังหวัดนี้ มีความแตกต่างกันบ้างทางด้านภูมิประเทศ โดยส่วนมากพื้นที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยดิน น้ำ ทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ที่เหมาะสมในด้านการเกษตร ส่งผลไปสู่ความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของชุมชนผู้ทำเกษตรอินทรีย์ และมีการนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้ในกิจกรรมทางด้านการเกษตร

๒. สภาพทั่วไปของชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์ในพื้นที่ภาคกลางตอนบน

๒.๑ สภาพทั่วไปของชุมชน

ชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์ในพื้นที่ภาคกลางตอนบน หมายถึงชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์ใน ๓ จังหวัด คือ (๑) ออยุธยา (๒) สระบุรี และ (๓) อ่างทอง สภาพชีวิตของชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์อาจแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ ๑) สภาพชีวิตในอดีต ๒) สภาพชีวิตในปัจจุบัน ซึ่งเป็นสภาพความเป็นอยู่ของเกษตรกรที่ผ่านมา และที่กำลังเป็นไปอยู่ คือ

๑) **สภาพชีวิตในอดีต** เกษตรกรผู้ทำเกษตรอินทรีย์ในอดีตได้เคยทำเกษตรที่มีสารพิษปะปนจากปุ๋ยเคมีที่นำมาใช้ทำให้เกิดปัญหาต่อชีวิตเป็นอย่างมาก เช่น ด้านเศรษฐกิจทรัพย์สินเงินทองขาดมือขาดแคลน เกิดโรคร้ายที่นำรังเกียจขึ้นในสังคมชุมชน การเป็นอยู่เจ็บป่วยด้วยโรคร้ายต่างๆ สุขภาพร่างกายไม่แข็งแรง ครอบครัแตกแยกขาดสามัคคีต่างคนต่างอยู่ ขาดแคลนทางด้านอาหารการกิน พืชผักอาหารปะปนด้วยสารพิษขาดคุณภาพ

๒) **สภาพชีวิตในปัจจุบัน** เกษตรกรผู้ทำเกษตรอินทรีย์ในปัจจุบันมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้นทั้งทางด้านเศรษฐกิจการใช้จ่ายเงินทองคำครองชีพในชีวิตประจำวัน โรคร้ายไข้เจ็บน้อยลง สุขภาพร่างกายแข็งแรง มีครอบครัวที่อบอุ่น มีอาหารการกินที่อุดมสมบูรณ์ พืชผักอาหารปลอดภัยไร้สารพิษ มีชีวิตที่มีคุณภาพมีชื่อเสียงได้รับความสนใจเป็นที่รู้จักของผู้คนทั่วไป ด้านสังคมปลอดภัยมากขึ้น โจรผู้ร้ายลดน้อยลง สามารถลงมือทำมาหากินประจำอยู่ในที่ดินของตนเองได้

ในบทความนี้เลือกศึกษาเฉพาะกลุ่มเกษตรกรรมอินทรีย์ที่มีแนวคิดอย่างเดียวกันโดยเน้นเฉพาะกลุ่มเกษตรกรตัวอย่างภายใน ๓ จังหวัด คือ ๑) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๒) จังหวัดสระบุรี และ ๓) จังหวัด

อ่างทอง จากการลงพื้นที่ศึกษาได้พบข้อมูลที่น่าสนใจดังนี้

๑) **จังหวัดพระนครศรีอยุธยา** ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ตัวอย่างเกษตรกรผู้ทำเกษตรกรรมอินทรีย์ที่ให้ผลผลิตที่ดีกว่าโดยเกษตรกรลงมือทำเองแบบครัวเรือนส่วนตัวบนที่ดินทำกินส่วนตัวของเกษตรกรตัวอย่าง คือ **นายสำเร็จ - นางวัชรินทร์ แยมโสภี** อดีตทั้งสองรับราชการเป็นอาจารย์ ซึ่งได้เคยทำเกษตรอินทรีย์มาแล้วได้ผลกำไรมากกว่าขาดทุน โดยยกตัวอย่างชาวบ้านทั่วไปที่ลงทุนเกษตรกรรมสารเคมีประมาณ ๕ พัน หรือ ๖ พันกว่าบาท แต่ลงทุนทำเกษตรกรรมอินทรีย์ปลอดสารพิษต้นทุนไม่เกินสามพันบาท ซึ่งต้นทุนจะลดกว่าครึ่งต่อครึ่ง

ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทำการเกษตรอินทรีย์ของเกษตรกรมีหลายประการ เช่น การลงทุน การจัดการ การบริหาร การประสานงาน การรับรองราคา การประกบภัยจากธรรมชาติ และการจำหน่ายจ่ายแจก เป็นต้น การลงทุน ในเบื้องต้นจะต้องมีการเตรียมอุปกรณ์เครื่องมือต่างๆ ในการเริ่มต้น เช่น ถังสำหรับบรรจุอินทรีย์วัตถุเพื่อทำการหมักปุ๋ยชีวภาพ การซื้อเชื้อจุลินทรีย์เพื่อนำมาหมักตามขั้นตอน อุปกรณ์อื่นๆ ที่จำเป็น เช่น รถไถ รถคราด อุปกรณ์อื่นๆ เป็นต้น

๒) **จังหวัดสระบุรี** เกษตรกรในจังหวัดสระบุรี โดยแต่ก่อนได้ทำเกษตรกรรมเคมีเป็นส่วนมากโดยคิดกันว่าเกษตรกรรมเคมีจะทำให้มีผลผลิตดี รายได้ดีผลกำไรจึงได้ลงมือทำเกษตรกรรมโดยใช้สารเคมีเป็นตัวช่วย แต่ต่อมาเกษตรกรต่างหันมาเอาใจใส่ในเรื่องการเกษตรอินทรีย์กันเพิ่มมากขึ้นเพราะเล็งเห็นความสำคัญในเรื่องสุขภาพเป็นส่วนใหญ่ ตัวอย่างเกษตรกรผู้ทำเกษตรกรรมอินทรีย์บนที่ดินทำกินส่วนตัว คือ **นายบุญส่ง อังคาสัย** ชาวสระบุรี ผู้มีความสนใจด้านการเกษตรมานานโดยหันมาสนใจการเกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียง ได้ทำการเกษตรแบบอินทรีย์ที่ลงทุนต่ำแต่ได้ผลกำไรดีไม่ขาดทุนไม่เป็น

หนี้สิน มีความพอเพียง ไม่ยากจน จากเดิมไร่นาที่เคยใช้ปุ๋ยเคมีมานานที่ไม่มีแม้กระทั่งใส่เดือนหรือแมลงต่างๆ ทั้งในน้ำและบนบกที่จะคอยเป็นสมดุลให้แก่พืชผักตามธรรมชาติ เป็นอาหารให้ปู ปลา กบ เขียด และสัตว์อื่นๆ ที่อยู่ตามธรรมชาติ เป็นต้น

ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทำเกษตรอินทรีย์ของเกษตรกรมีหลายประการ เช่น การลงทุน การจัดการ การบริหาร การประสานงาน รับรองราคา การประสพภัยจากธรรมชาติ และการจำหน่ายจ่ายแจก เป็นต้น เพราะการทำเกษตรกรรมอินทรีย์ไม่เหมือนการทำเกษตรโดยทั่วไป กล่าวคือเกษตรกรจะต้องมีความรู้เรื่องการเกษตรรู้เรื่องธรรมชาติ

๓) จังหวัดอ่างทอง ชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรในจังหวัดอ่างทองก็มีลักษณะที่คล้าย คลึงกับเกษตรกรในจังหวัดอื่นๆ เกษตรกรทุกคนต่างเคยผ่านการทำเกษตรกรรมเคมีมาแล้วเป็นส่วนมากมากบ้างน้อยบ้าง เคยเดินทางผิดมาแล้วก็มากมาย แต่เมื่อหันมาทำเกษตรกรรมอินทรีย์จึงทำให้สามารถยืนหยัดสร้างหลักประกันสร้างฐานทางอาชีพขึ้นมาได้ด้วยความเพียรและเข้มแข็ง ตัวอย่างเกษตรกรผู้ทำเกษตรกรรมอินทรีย์คือ **นาง นงนุช คำคง** (ผู้ใหญ่จอย) เกษตรกรผู้ที่ได้รับการสนับสนุนให้เป็นผู้นำกลุ่มชุมชนต้นแบบ ในการนี้ทำให้เกิดประโยชน์หลายๆ อย่างต่อชุมชนและคนในพื้นที่ทั้งใกล้และไกลจากการที่ได้ประสพภัยน้ำท่วมเมื่อหลายปีก่อน ทำให้เกิดการรวมกลุ่มกันขึ้นเพื่อต่อสู้กับภัยทางธรรมชาติและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ด้วยการฝึกฝนอบรมในด้านการผลิตภัณฑ์จากผลไม้ เช่น ผลิตภัณฑ์กล้วยอบแผ่นที่ได้มาตรฐาน ผลิตมะม่วงปลอดสารพิษ เป็นต้น

นอกจากนั้นยังมีปัญหาการทำเกษตรกรรมอินทรีย์ เช่น ปัญหาวิทยากรผู้มีความรอบรู้ที่ดูแลเอาใจใส่ในการอบรม การสาธิต การรับผิดชอบต่อกิจกรรมเกษตรอินทรีย์

อย่างต่อเนื่อง เพราะงานเกษตรอินทรีย์จะต้องมีความอดทนสูงบวกกับความละเอียดประณีต

๒.๒ ปัญหาเกษตรอินทรีย์ในภาคกลางตอนบน
ปัญหาที่เกษตรกรอินทรีย์ได้รับมีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ

(๑) ปัญหาการลงทุน ในการทำการเกษตรจำเป็นจะต้องมีเงินทุนในการประกอบการในกิจการต่างๆ เช่น อุปกรณ์ที่ใช้ในการทำการเกษตร ซึ่งในสมัยปัจจุบันจะต้องพึ่งพาอุปกรณ์ที่ทันสมัย เช่น รถตัดดิน รถไถ รถคราด รถดำนา รถเกี่ยวข้าว เป็นต้น สิ่งต่างๆ เหล่านี้แต่ละอย่างมีราคาแพง มีความจำเป็นอย่างขาดไม่ได้ที่จะต้องซื้อหามาทั้งสิ้น

(๒) ปัญหาสภาพแวดล้อม เกษตรกรประสบกับปัญหาสิ่งแวดล้อมรอบข้างที่ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ เพราะโดยส่วนมากเกษตรกรจะมีพื้นที่สำหรับการเกษตรที่คล้ายคลึงกันโดยมีการทำอาชีพการเกษตรที่เหมือนกัน แต่แตกต่างกันตรงที่วิธีการทำการเกษตรที่ไม่เหมือนกัน โดยรอบข้างมีการใช้สารเคมีซึ่งเกษตรกรผู้ทำการเกษตรไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้น

(๓) ปัญหาสังคม ในบางครั้งทางหน่วยงานราชการมีการจัดแสดงนิทรรศการเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ในสถานที่ทำการเกษตรเพื่อเป็นการกระตุ้นเตือนให้เยาวชนและคนทั่วไปให้หันมาสนใจเกษตรอินทรีย์ เกษตรกรผู้ประกอบการต้องเสียสละรับผิดชอบต่อผู้คนที่จำนวนมากที่มาร่วมงาน โดยออกค่าใช้จ่ายทางด้านการเตรียมข้าวปลาอาหารเพื่อคนที่มาร่วมงานแทบทั้งสิ้น

(๔) ปัญหาภัยธรรมชาติ เกษตรกรต้องอดทนต่อสู้กับภัยทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นในบางปี เช่น น้ำท่วม ฝนแล้ง เป็นต้น ถึงแม้ว่าจะไม่เกิดขึ้นบ่อยก็ตาม แต่เมื่อเกิดขึ้นในแต่ละครั้งจะส่งผลกระทบต่อเกษตรกรและต่อสภาวะทางจิตใจของเกษตรกรเอง จะต้องเกิดความเครียด

และหวาดผวากับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ต้องยุ่งยากกับการวางแผนไว้ล่วงหน้าเพื่อป้องกันภัยต่างๆ

(๕) ปัญหาทางวิชาการ การเรียนรู้ในการประกอบ การเกษตรอินทรีย์เกษตรกรจะต้องมีใจรักที่จะลงมือทำใน เบื้องต้นต้องเข้าใจถึงองค์ประกอบต่างๆ ของการเกษตร เช่น การเตรียมเครื่องมืออุปกรณ์ ทรายเตรียมดิน ทรายเตรียม พืชพันธุ์ต่างๆ ทรายเตรียมปุ๋ย ทรายเตรียมสารอินทรีย์เพื่อนำ ไปใช้ในการทำปุ๋ยชีวภาพบำรุงพืชให้เจริญงอกงามผลิตดอก ออกผลที่มีคุณภาพ

(๖) ปัญหาการจำหน่ายผลิตผล ในการจำหน่าย สินค้าเกษตรอินทรีย์เกษตรกรจะได้รับผลกระทบเป็นอย่างมากทั้งในด้านการติดต่อประสานงาน สถานที่จัดจำหน่าย ตัวแทนการจำหน่าย และราคาในการจำหน่าย บางครั้ง ราคาไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้บริโภค และ สภาพของสินค้าที่ลูกค้าต้องการที่แตกต่างด้านคุณภาพและ ขนาดจากสินค้าทั่วไป

๒.๓ จุดเด่นและจุดด้อยของชุมชนเกษตรกรรม อินทรีย์

เกษตรกรรมอินทรีย์มีจุดเด่นของตนเองหลาย อย่าง เช่น เกษตรกรมีความพอเพียง พอประมาณ เอื้อเพื่อ เผื่อแผ่ แบ่งปัน มีความสุข และมีอิสรภาพเสรีภาพในการทำงานของตนเอง ทั้งทางด้าน ๑) การผลิต ๒) การตลาด ๓) การบริหารจัดการ ๔) การเงิน และ ๕) การวิจัยและพัฒนา โดยรักที่จะทำเกษตรกรรมอินทรีย์เพื่อสุขภาพที่ดี คือ

๑) การผลิต เกษตรกรยังคงทำเกษตรกรรมแบบ ดั้งเดิม แบบอินทรีย์ และแบบผสมผสาน แต่ยังมีการใช้ สารเคมีผสมอยู่บ้างบางครั้ง ทั้งไร่สวนแบบผสมผสาน แบบปลอดภัยพิช ต่างก็พัฒนาไปตามรูปแบบหลายอย่างที่ ได้จากการฝึกฝนอบรมมาจากบรรพบุรุษ มีทั้งการประกอบ

กิจการส่วนตัวและร่วมมือกันทำ ให้ผลิตผลที่มากด้วย คุณค่าปลอดภัยพิช

๒) การตลาด เกษตรกรลงมือติดต่อประสาน งานเองในด้านการตลาดทั้งสถานที่ขาย การขาย รวมถึง ผลกำไร การขายสามารถจำหน่ายได้ในแหล่งผลิตหรือใน ชุมชน เคหสถานบ้านเรือนของเกษตรกรเอง โดยลูกค้าได้ ติดต่อมาซื้อบริการได้ถึงที่ เพราะมีความเชื่อมั่นว่า การได้ ซื้อสินค้าในแหล่งผลิตจะได้สิ่งของที่ดีมีคุณภาพ

๓) การบริหารจัดการ เกษตรกรบริหารจัดการ กิจการภายในด้วยสมาชิกครัวเรือนหรือลูกจ้างในชุมชนที่ สามารถช่วยงานได้ ทั้งในกลุ่มสมาชิกชาวเกษตรกรและ เครือข่ายเกษตรกรด้วยตนเอง โดยการบริหารจัดการเอง นั้นมีข้อดีตรงที่ว่า ไม่ต้องยุ่งยากกับการเพิ่มงบประมาณใน การจ้างคนภายนอกเข้ามาให้สิ้นเปลืองงบประมาณอีก

๔) การเงิน เกษตรกรดูแลปัจจัยด้านการเงินทั้ง ในด้านทรัพยากรที่มีอยู่แต่เดิมมา เพียงพอแก่ความต้องการ ของชีวิตความเป็นอยู่ที่ไม่ต้องดิ้นรนมากมาย แรงงานที่ ได้ก็คือสมาชิกภายในครอบครัวที่มีอยู่ หรือหมู่บ้านพี่น้อง ครอบครัวใกล้เคียงบ้านชิดติดกัน วานบอกร ช่วยเหลือแบ่งปัน อาศัยซึ่งกันและกัน ตามวิถีชุมชนหมู่บ้านเกษตรกรรม

๕) การวิจัยและพัฒนา เกษตรกรเป็นทั้งผู้ผลิต และนักวิจัยชั้นดี ในการวิจัยนั้นเริ่มต้นจากการวิจัยทั้งก่อน และหลังลงมือทำ โดยการเตรียมข้าวของสิ่งต่างๆ ทั้ง งบประมาณ ปัจจัยการผลิต ผลการผลิต สายพันธุ์พืชผัก ต่างๆ ทางเกษตรกรรม มีความคาดหวังในปริมาณการผลิต ที่จะได้รับ ทั้งการบริหารจัดการที่ทำอยู่ในปัจจุบัน ด้วยการ วิเคราะห์ว่าเป็นการดำเนินการในทางที่ดีหรือไม่ เพื่อนำเอา ไปเป็นต้นกล้าและเป็นฐานข้อมูลในการผลิตในครั้งต่อไป

จุดเด่นที่เกิดจากส่วนของรัฐบาล ได้มีนโยบายและ มาตรการด้านการเกษตรอินทรีย์ ดังจะเห็นได้จากนโยบาย และมาตรการด้านการเกษตรของรัฐบาล ซึ่งกระทรวง

เกษตรและสหกรณ์ได้ดำเนินงานตามนโยบายสำคัญๆ ที่เป็นจุดเด่นและสอดคล้องกับแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ทั้งที่เป็นเรื่องเร่งด่วนเป็นต้น เช่น **นโยบายเร่งด่วน** จัดทำแผนขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๗ เพื่อให้การพัฒนาเป็นไปอย่างต่อเนื่องสอดคล้องกับศักยภาพของพื้นที่ ให้แก่โครงการฟื้นฟูพื้นที่นาร้างเพื่อปลูกข้าว **โครงการส่งเสริมการผลิตข้าวปลอดภัยและข้าวอินทรีย์** โครงการเพิ่มศักยภาพเครือข่ายกลุ่มอาชีพการเกษตรของสถาบันเกษตรกร โครงการจัดตั้งตลาดน้ำยางสดระดับท้องถิ่น รวมไปถึงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ระบบโลจิสติกส์ เทคโนโลยี ศักยภาพแรงงานทั้งต้นน้ำ และปลายน้ำ ฯลฯ (สำนักนโยบายและแผนพัฒนาการเกษตร, ๒๕๕๔ : ๑๔.)

จุดเด่นของเกษตรกรรมอินทรีย์ในประเทศไทย จากการสำรวจข้อมูลโดยมูลนิธิสายใยแผ่นดิน/กรีนเนท พื้นที่การผลิตเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทยที่ได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ เพิ่มขึ้นจาก ๑๙๒,๒๒๐.๐๓ ไร่ ในปี พ.ศ. ๒๕๕๒ เป็น ๒๑๒,๙๙๕.๓๔ ไร่ ในปี พ.ศ. ๒๕๕๓ (๑๐.๘%) และเพิ่มขึ้นเป็น ๒๑๙,๓๐๙.๖๖ ไร่ ในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ (๓.๐%) แต่ในปี พ.ศ. ๒๕๕๕ พื้นที่การผลิตเกษตรอินทรีย์ลดลงเหลือ ๒๐๕,๓๘๕.๘๑ ไร่ (-๖.๔%)

นอกจากนี้ จำนวนฟาร์มเกษตรอินทรีย์ที่ได้รับการรับรองมาตรฐานในช่วงเวลาดังกล่าวก็เพิ่มขึ้นจาก ๕,๓๕๘ ฟาร์ม ในปี พ.ศ. ๒๕๕๒ เป็น ๗,๔๐๕ และ ๗,๔๘๙ ในปี พ.ศ. ๒๕๕๓ และ ๒๕๕๔ ตามลำดับ แต่ในปี พ.ศ.๒๕๕๕ มีจำนวนฟาร์มเกษตรอินทรีย์ที่ลดลงเหลือ ๗,๑๘๙ ฟาร์ม (กรีนเนท, ออนไลน์)

จุดด้อยของชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์ ได้แก่ การที่เกษตรกรคุ้นเคยเฉพาะกับการทำเกษตรกรรมแบบผสมผสาน มีทุนน้อย ไม่สามารถปฏิบัติตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) ได้ เพราะมีรายละเอียดมากมายอาจ

เป็นการยุ่งยากของเกษตรกรในการปฏิบัติตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ รวมไปถึงรายละเอียดกฎระเบียบปลีกย่อยอื่นๆ มากมาย ยกตัวอย่าง เช่น มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ มกท. การจัดการฟาร์มโดยรวม (General Farm Management) หลักการทั่วไป (General Principle) มีมาตรฐาน ดังต่อไปนี้ (๑) ห้ามใช้สารเคมีทุกชนิด ไม่ว่าจะปุ๋ยเคมี สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชและฮอร์โมนสังเคราะห์ (๒) ไม่อนุญาตการผลิตพืชด้วยระบบไฮโดรโปนิก (๓) ในกรณีที่ผู้ผลิตยังไม่ได้ปรับเปลี่ยนพื้นที่การทำเกษตรอินทรีย์และเกษตรเคมี/ทั่วไปที่ไม่ขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ต้องสามารถแบ่งแยกกันได้อย่างชัดเจน และพื้นที่การผลิตทุกแปลงที่อยู่ในครอบครองของผู้ผลิตต้องได้รับการตรวจสอบจาก มกท. เป็นต้น (คณะกรรมการบริหาร (มกท.), ๒๕๕๕ : ๑-๙๗.)

นอกจากนั้น ยังมีจุดอ่อนที่เกิดจากการสนใจน้อยต่อเกษตรอินทรีย์ของบุคคลหรือหน่วยงานทั่วไป ถึงแม้จะทราบว่าเกษตรอินทรีย์เป็นเรื่องดีแต่ก็ยังไม่ได้รับความยอมรับมากนัก จุดอ่อนดังกล่าวเกิดจากการที่ถ้อยความพยายาม ซึ่งสามารถแก้ไขปัญหาได้ด้วยประสบการณ์ของเกษตรกรเอง ดังจะกล่าวต่อไป

๒.๔ ปัญหาคุณภาพชีวิตชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์ คุณภาพชีวิตชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์ในภาคกลางตอนบน เป็นไปตามวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของการดำรงชีวิตด้วยการอาศัยอาชีพเกษตรกรรมอินทรีย์ โดยคุณภาพชีวิตประสบกับปัญหาหลายๆ อย่างที่เกี่ยวกับเกษตรกรรมอินทรีย์ ซึ่งส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ได้แก่

(๑) ปัญหาด้านเศรษฐกิจ เศรษฐกิจการเกษตรที่เกษตรกรกำลังประสบปัญหาอยู่ โดยเฉพาะเกษตรอินทรีย์ ในเบื้องต้น คือจะต้องมีทุนในการประกอบการ เช่น พืชพันธุ์

อุปกรณ์สิ่งของ และเครื่องใช้ที่จำเป็นเกี่ยวกับการเกษตร ราคาแพงไม่สามารถซื้อหามาใช้ได้ ทำให้เกิดปัญหาเศรษฐกิจ เพราะขั้นตอนในการทำเกษตรอินทรีย์มีมาก

(๒) ปัญหาด้านสังคม เกษตรกรประสบปัญหาทางด้านสังคมเพราะเกษตรอินทรีย์จะต้องมีพื้นที่แยกออกเป็นสัดส่วนเพื่อความสะดวกแก่การประกอบเกษตรอินทรีย์ มีแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่พร้อมทั้งดิน น้ำ อากาศ บุคคล สถานที่ การประกอบอาชีพเกษตรอินทรีย์สังคมยังไม่ยอมรับและให้การสนับสนุนเท่าที่ควร ทั้งภาครัฐและเอกชนยังไม่ให้การสนับสนุนอย่างเปิดเผยในทางกฎหมาย เช่น รัฐจะต้องออกกฎหมายรับรองสนับสนุนเกษตรอินทรีย์ ให้ความสำคัญเกษตรกรรมไปถึงพืชพันธุ์อาหารที่ได้จากเกษตรอินทรีย์ควรได้รับการรับรองและการยอมรับจากสังคมมากขึ้น

(๓) ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ เกษตรกรประสบปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากสภาพแวดล้อมที่มีมลพิษ รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ถูกทำลาย ย่อมส่งผลต่อการประกอบการเกษตรอินทรีย์ เมื่อไม่สามารถประกอบการได้ การเกษตรย่อมจะส่งผลเสียให้ผลในทางที่ไม่ดีต่อเกษตรกรและผู้บริโภค จะทำให้คุณภาพชีวิตลดน้อยถอยลง

(๔) ปัญหาด้านการพัฒนา เกษตรกรผู้ประกอบเกษตรอินทรีย์ยังมีจำนวนน้อย ยังไม่สามารถที่จะดำเนินการเพื่อการพัฒนาทางด้านต่างๆ ได้อย่างสมบูรณ์ อีกประการหนึ่งการเกษตรอินทรีย์ประสบปัญหาอื่นๆ เช่น ผู้ประกอบการมีขีดจำกัดในความรู้ความสามารถ ประสบการณ์ยังน้อย ผลผลิตยังไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย ยังไม่เป็นที่ยอมรับของสังคมทั่วไปโดยเฉพาะผู้บริโภค

จากปัญหาดังกล่าวย่อมเป็นการยากที่จะพัฒนาให้เกษตรกรรมอินทรีย์มีคุณภาพเป็นที่ยอมรับได้จากสังคมส่วนมาก เพราะสังคมส่วนมากยังมีความต้องการที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นไม่ต้องการที่จะให้เกิด

ปัญหาคุณภาพชีวิตเพิ่มขึ้นอีก การดำเนินชีวิตของชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์ผู้ผลิตเกษตรปลอดสารพิษจะต้องคำนึงถึงความปลอดภัยแก่ชีวิตเป็นหลัก ซึ่งต้องให้สอดคล้องกลมกลืนกับวิถีชีวิตด้านเกษตรกรรมที่ยังต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลัก จะต้องเข้าใจที่จะใช้ชีวิตให้เกิดคุณค่าและรู้จักวิธีการแก้ปัญหาที่จะเกิดขึ้น

๓. คุณภาพชีวิตชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์ตามแนวพุทธธรรม

เกษตรกรผู้ทำเกษตรกรรมอินทรีย์ในภาคกลางตอนบนที่เคยมีปัญหาการทำเกษตรอินทรีย์ แต่ก็ยังมีจุดเด่นและจุดด้อยดังกล่าวข้างต้น เช่น จุดเด่นสามารถแก้ปัญหาในเรื่องการตลาด เป็นต้น ส่วนจุดด้อย เช่น การไม่สามารถปฏิบัติตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ได้ทั่วถึง เป็นต้น และการประสบปัญหาคุณภาพชีวิต เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ เป็นต้น ซึ่งมีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตบ้างเป็นธรรมดา เพราะการดำเนินชีวิตเป็นเรื่องไม่แน่นอนมีทุกข์บ้างสุขบ้าง อีกทั้งการดำเนินชีวิตในอดีตกับปัจจุบันแตกต่างกัน โดยในอดีตความเป็นอยู่ของคนจะพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์เป็นส่วนมากทำให้มีความสุขที่ไม่ต้องพึ่งพาวัตถุมากจนเกินไป แต่ปัจจุบันสังคมเปลี่ยนไปผู้คนไม่มีความสุขเพียงพอกับสิ่งที่ตัวเองมีอยู่ เช่น มีที่ดินแล้วยังต้องแสวงหาสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ อีกมากมายเพื่อให้เพียงพอแก่ความต้องการ

จากการสัมภาษณ์ชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์ในภาคกลางตอนบนในแต่ละจังหวัดข้างต้นได้ข้อมูลที่คล้ายคลึงกันว่า ในการดำเนินชีวิตมีทุกข์บ้างสุขบ้าง แต่จะมีความสุขทางใจมากกว่า คือ สุขเพราะได้ทำอาชีพที่ตนเองชอบและถนัด ไม่เกิดโทษต่อตนเองและชุมชน โดยมีรูปแบบในการแก้ไขหลังจากประสบปัญหาในการดำเนินชีวิตให้มีคุณภาพตามหลักพุทธธรรม คือ

๓.๑ การดำเนินชีวิตให้มีคุณภาพ ชุมชนได้

ประสบการณ์เกี่ยวกับปัญหาด้านการเกษตรสามารถแยกแยะได้ว่าอย่างไรควรทำและไม่ควรทำ จึงดำเนินชีวิตให้มีคุณภาพด้วยการเอาใจใส่ชีวิตเพิ่มมากขึ้น ให้เป็นไปตามวิถีชีวิตของชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์ที่มีพื้นฐานในการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตเดิมที่มีหลักพุทธธรรมแต่ยังขาดการเอาใจใส่ ซึ่งเป็นวิธีการในการแก้ไขปัญหาเมื่อเกิดปัญหา และพัฒนาให้มีคุณภาพชีวิตเพิ่มมากขึ้นด้วยเหตุและผลตามความต้องการของชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์ดังมีรูปแบบที่ได้นำไปใช้จัดแผนภาพด้านบน

รูปแบบการดำเนินชีวิตให้มีคุณภาพตามหลักพุทธธรรมดังกล่าวข้างต้นที่ชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์ได้นำไปใช้จนสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาด้านเศรษฐกิจ เป็นต้น ซึ่งแต่ละปัญหาเกี่ยวเนื่องโยงใยกันทั้งหมด โดยมีการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อให้เกิดคุณภาพสุขภาพกายสุขภาพใจ ซึ่งการแก้ไขปัญหาคุณภาพชีวิตเกษตรกรได้เลือกนำข้อธรรมจากรูปแบบไปใช้ให้ถูกกับปัญหาที่เกิดขึ้นทำให้ชุมชนเกษตรอินทรีย์มีคุณภาพ และแนวทางพัฒนาชีวิต คือ

๑) เป็นชุมชนที่มีคุณภาพทางกาย ชุมชน

เกษตรกรรมอินทรีย์มีคุณภาพทางกายเพราะมีศีลธรรมจริยธรรมในการดำรงชีวิต คือมีความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายพอเพียงตามอัตภาพสามารถพึ่งพาตนเองได้ ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นเป็นกฎของธรรมชาติที่มีการเปลี่ยนแปลงไม่หยุดการแก้ไขปัญหาจึงใช้วิธีการปรับสภาพให้เข้ากับธรรมชาติ

ให้มากที่สุด โดยใช้หลักพุทธธรรมเป็นตัวชี้แนะบอกทางเดินไปสู่เป้าหมายที่วางเอาไว้ไม่ใช่เป็นการบังคับให้ทำตาม แต่ให้เลือกในสิ่งที่จะนำพาชีวิตให้มีคุณภาพเพิ่มมากขึ้น เพื่อชุมชนจะได้มีวิถีชีวิตที่ไม่ขาดศีลธรรมจริยธรรมอย่างเสมอกันตามหลักการแห่งกาวานา ๔ (อง.ปญจก. ๒๒/๓๙/๑๒๑) ซึ่งเป็นการส่งเสริมจุดเด่น คือ มีคุณภาพที่เป็นจุดเด่นในการดำเนินชีวิตในเรื่อง การผลิต เป็นต้น จึงทำให้ชุมชนมีคุณภาพ เช่น (๑) เข้มแข็ง (๒) สงบสุข (๓) เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และ (๔) ฉลาดรอบรู้ ได้แก่

(๑) มีความเข้มแข็ง เข้มแข็งสุขภาพแข็งแรง

ทั้งกายและใจในการประกอบกิจกรรมผลิตเกษตรอินทรีย์ซึ่งเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ มีจุดประมุขหมายให้เกษตรกรพึ่งพาตนเองได้ทั้งด้านรายได้ อาหาร และปัจจัยการผลิต รายได้เริ่มต้นอาจไม่สามารถตอบสนองความต้องการด้านผลการผลิตและรายได้ แต่ในระยะยาวมั่นคงด้านอาหารและรายได้เป็นตัวเงินจะมีอย่างสม่ำเสมอเพราะเทคนิควิธีการผลิต และการจัดการทรัพยากรแบบเกษตรกรรมยั่งยืนช่วยให้เกษตรกรลดภาระค่าใช้จ่ายด้วยกำลังกายความสามารถของตัวเองอย่างภาคภูมิใจ ตรงกับกายกาวานา

(๒) มีความสงบสุข สงบสุขเกิดจากการ

ทำงานการเกษตรปรกติร่วมกัน ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหายอยู่ร่วมกันในชุมชนได้ด้วยดี ซึ่งเป็นความจำเป็นต่อชุมชน มีหลักการพัฒนาเพื่อให้เกิดปกติสุขแก่ส่วนรวม หรือทำกิจกรรมร่วมกันในวันสำคัญ เช่น ไปวัด

รักษาศีลทำบุญให้ทาน ฟังพระธรรมเทศนาเพิ่มพูนสติปัญญา สนทนาธรรมแลกเปลี่ยนเรื่องราววิถีชีวิตซึ่งกันและกันในวันที่สะดวกหรือในวันพระ หลีกความเหน็ดเหนื่อยด้วยการผ่อนคลาย ตรงกับสี่ลภาวนา

(๓) มีความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ เอื้อเพื่อเกิดจากจิตใจที่เข้มแข็งไม่สะท้านกับเหตุการณ์ของกระแสสังคมต่างถิ่น จิตใจมั่นคงสามัคคีปรองดองไม่เปลี่ยนแปลง เจริญงอกงามด้วยคุณธรรมที่ประกอบด้วยเมตตาความรัก กรุณาปรารถนาดีต่อกัน ฉันทะพอใจอยู่ร่วมกัน ขยันหมั่นเพียร อดทนอดกลั้น สมารถตั้งใจแน่วแน่ จิตใจสดชื่นเบิกบานบริสุทธิ์ผ่องใส สุขภาพจิตดีเยี่ยมแจ่มใสคิดดีต่อกัน ด้วยความคิดเป็นบวก มองโลกในทางดีงามแบ่งปันมิตรไมตรีต่อกันในชุมชน ตรงกับจิตตภาวนา

(๔) มีความฉลาดรอบรู้ ฉลาดรอบรู้ เข้าใจในอาชีพการเกษตรเข้าใจเรื่องความสมบูรณ์ของดินการผลิต ภายใต้อการผลิตระบบเกษตรกรรมอินทรีย์ ดินมีแร่ธาตุสารอาหารในการนำไปใช้ในการปลูกพืชต่างๆ ให้เจริญเติบโตมีส่วนประกอบ เช่น สารอินทรีย์ น้ำ อากาศ และสารอินทรีย์ แต่ละอย่างมีความเหมาะสมต่อการเจริญเติบโตของพืช ส่วนประกอบอื่นๆ ในการควบคุมคุณสมบัติทางกายภาพ ชีวภาพ และเคมีของดิน นอกจากนั้นยังมีอินทรีย์วัตถุที่เป็นแหล่งอาหารทางพลังงานให้กับสิ่งมีชีวิตเล็กๆ ซึ่งอาศัยอยู่ในดินได้แก่ แมลงขนาดเล็ก เช่น ไส้เดือน เชื้อจุลินทรีย์ แบคทีเรีย และยีสต์ เป็นการเน้นดินที่อุดมสมบูรณ์จะต้องมีสิ่งมีชีวิตจำนวนมากในดิน ตรงกับปัญญาภาวนา

นอกจากนั้น คนในชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์ยังได้เรียนรู้หลักการใช้ชีวิตแบบสายกลางเพิ่มเติมจนทำให้วิถีชีวิตมีสาระแก่นสารเข้มแข็งเพิ่มมากขึ้นไม่เป็นทาสภัยภายนอก เช่น วัตถุนิยม ทุนิยม เป็นต้น รู้จักแยกแยะสิ่งดีสิ่งไม่ดี เลือกทำมาหากินในทางที่ถูกที่ปฏิบัติกันอยู่

เป็นประจำตามหลักสายกลาง ซึ่งส่งเสริมจุดเด่นเพิ่มยิ่งขึ้น ได้แก่

(๒) เป็นชุมชนที่มีคุณภาพทางวาจา ชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์ใช้หลักสายกลางบริหารเศรษฐกิจ เป็นต้นให้เกิดคุณภาพชีวิต ด้วยการเลี้ยงชีพชอบตามหลักพุทธธรรมสายกลาง เพื่อส่งเสริมจุดเด่นทางด้านการตลาดเป็นต้น จึงทำให้ชุมชนมีศีลธรรม ได้แก่ เป็นผู้วางศีลธรรมไม่ทะเลาะวิวาททั้งกับบุคคลในครอบครัวและกับบุคคลในชุมชน มีความสมานสามัคคีปรองดองกัน มีน้ำใจเห็นอกเห็นใจแบ่งปันกัน เป็นชุมชนที่ดี คือ

(๑) การงานชอบ งานเกษตรอินทรีย์ที่จะนำไปสู่ความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ระบบนิเวศเกษตรด้วยวิธีการที่ยั่งยืนด้วยเทคนิคทางธรรมชาติ เช่น การใช้วัสดุเหลือใช้คลุมดินโดยใช้เศษซากอินทรีย์วัตถุพวกใบไม้ ฟาง ข้าว แกลบ ชานอ้อย มูลสัตว์ ปล่อยให้หมักพืชขึ้นปกคลุมดินในบริเวณที่ต้องการเพื่อรักษาความชื้นและอุณหภูมิกายในดินเพื่อป้องกันการชะล้างของผิวดินที่เกิดจากน้ำและลม เป็นการบำรุงดินเพื่อการควบคุมวัชพืช เป็นการทำงานที่ไม่ทำร้ายร่างกายและทรัพย์สินของผู้อื่น ซึ่งตรงกับหลักสัมมา กัมมันตะ (วิ.ม.หา. ๑/๔๕/๓๓)

(๒) เลี้ยงชีวิตชอบ พร้อมใจกันรณรงค์การทำดีควบคุมพฤติกรรมโดยงดเว้นพฤติกรรมชั่วร้ายการ คำขายผิดที่เรียกว่า มิฉฉาวฉิชา การเลี้ยงชีพในทางผิด เช่น การค้าอาวุธ ค้ามนุษย์ ค้าสัตว์ขายเพื่อเอาน้ำ ค้าสิ่งมีนเมา เสพติดสารพิษร้าย (อง.ปญจก. ๒๒/๑๗๗/๒๙๕) ไม่เหมาะสมแก่การนำไปประกอบการ ไม่สนับสนุนส่งเสริมการเบียดเบียนและทำลายชีวิตด้วยประพฤติกรรมที่ผิด (ที.ปา. ๑๑/๓๐๕/๒๖๐) ซึ่งตรงกับหลักสัมมาอาชีวะ (ม.ม. ๑๒/๓๓/๓๑)

(๓) เจรจาชอบ เข้าใจหลักการเจรจาเพื่อการเลี้ยงชีพ เป็นไปในทางที่ถูกที่ควร สรรวมระมัดระวัง

ไม่พูดหรือเจรจาในทางที่ผิดให้โทษที่เรียกว่ามิฉฉาวจา เจริญชาติ (ที.ปา. ๑๑/๓๓๓/๓๔๐) การพูดผิด พดติกรรม ชั่วทางวาจา คือการใช้วาจาผิด ได้แก่ พูดเท็จโกหกหลอกลวง พูดส่อเสียดยุแหยให้แตกสามัคคี พูดคำหยาบคายคำลามกไม่เป็นประโยชน์ พูดคำเพื่อเจ้าไร้สาระที่จะเกิดแต่ความเสื่อมเสียแก่หมู่คณะชุมชน (ที.ปา. ๑๑/๓๐๕/๒๖๐) ซึ่งตรงกับหลักสัมมาวาจา

๓) เป็นชุมชนที่มีคุณภาพทางใจและมีปัญญา

ถึงแม้ว่าสังคมปัจจุบันจะถูกทุนนิยมรุกร้าคุกคามไปทุกสถานที่ก็ตาม แต่ชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์ก็ไม่อ่อนไหวไปตามกระแสสังคม สามารถแก้ปัญหาชีวิตให้ผ่านพ้นไปได้โดยมีหลักการดำเนินชีวิตที่ดีมีรายได้ไม่ขาด คือ รู้จักแก้ไขปัญหาคคุณภาพชีวิต ไม่ฟุ้งเฟ้อพอดิพอเพียงในการใช้ชีวิต เป็นการส่งเสริมจุดเด่นในด้านเศรษฐกิจเป็นต้นให้เกิดคุณภาพ เป็นหลักการปฏิบัติชอบทางใจ รู้จักพอประมาณในการบริโภคใช้สอยสิ่งของทรัพย์สินเงินทองที่มีอยู่ ไม่สร้างหนี้สินให้แก่ตนเองแก่ครอบครัวแก่สังคมชุมชน คิดเป็นด้วยใจหมายถึงการเอาใจใส่ตั้งใจต่อชุมชน รู้จักคิดเพื่อสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างถูกต้องปรับปรุงวิถีชีวิตทำให้ชุมชนมีจุดเด่นด้วยคุณภาพและมีความสุข ซึ่งตรงกับหลักคำสอนเรื่อง “อภินนทปฏิบัติปา” ข้อ “โภชนมัตตัญญุตาน” รู้จักประมาณในการบริโภค (อง.ตัก ๒๐/๔๕๕/๑๔๒)

นอกจากนั้น เกษตรกรมีหลักในการเลี้ยงชีพตามทางสายกลางซึ่งจะคอยช่วยอุดหนุนให้การดำเนินชีวิตเกษตรกรรมอินทรีย์มีประสิทธิภาพสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น โดยเกษตรกรมีความคิดสร้างสรรค์ในการปรับปรุงแก้ไขการทำเกษตรให้ดีขึ้นด้วยการหันไปทำเกษตรกรรมอินทรีย์โดยการเข้ารับการอบรมวิชาการเกษตรเพิ่มเติมจากหน่วยงานการเกษตรจนสามารถลงมือทำเกษตรกรรมอินทรีย์ด้วยตนเองได้ อีกทั้งยังเป็นตัวอย่างในทางการเกษตรที่ได้รับ

ความสนใจจากผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์รายอื่นๆ อย่างไม่ขาดสายเพราะชุมชนมีหลักการแก้ปัญหา คือ

(๑) เข้าใจทางเดินชีวิต เกษตรกรมีความ

คิดเห็นชอบ เข้าใจความทุกข์ยากลำบากที่เคยและกำลังประสบอยู่ พยายามหาวิธีแก้ปัญหาการเกษตรด้วยวิจรรณญาณ แล้วทำความเข้าใจเหตุให้เกิดทุกข์ กำจัดความโง่เขลาเบาปัญญาความอยากที่ไม่สิ้นสุด ดับทุกข์ได้ด้วยทางตรง ใช้ชีวิตแบบสายกลางดับความอยากที่ไม่รู้จักพอไม่ให้เหลือด้วยการเสียสละทิ้งอย่างเด็ดขาด ไม่เือโยกับสิ่งเสพติดไม่ดี หนีออกห่างให้พ้น ไม่อาลัยอาวรณ์ในความอยากในทางชั่ว แสวงหาหนทางดับทุกข์อย่างถูกต้อง เป็นวิถีชีวิตที่เรียบง่ายมีเหตุและผลมีอาชีพอย่างมั่นคง ซึ่งตรงกับหลักสัมมาทิฐิ

(๒) ใช้ชีวิตอย่างมีหลักการ เกษตรกรมี

ความนึกคิดในทางที่ชอบที่ดี ใคร่ครวญดำริชอบ มีความคิดที่ถูกต้องตามหลักมโนสุจริตการประพฤติชอบทางใจ ได้แก่ คิดหาทางออกจากการผิดศีลธรรมด้านกามคุณที่ทำให้เกิดทุกข์ ถึงแม้จะมีครอบครัวมีคู่ครองก็มีดีแต่เพียงคนเดียว มีครอบครัวเพื่อหวังช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันในยามที่ตกระกำลำบากเจ็บไข้ได้ป่วย ไม่พยายาบาทเบียดเบียนกัน มุ่งงานการเกษตรเป็นหลัก ซึ่งตรงกับหลักสัมมาสังกัปปะ

(๓) เพียรพยายามในทางดี เกษตรกรเพียร

พยายามในทางที่ดีงามมีประโยชน์ ได้แก่ เพียรสร้างงานเกษตรให้ดี ระวังป้องกันความชั่ว ละความชั่ว เจริญความดี รักษาคุณงามความดีที่ได้กระทำให้เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อมสลายไปเพื่อชุมชนสงบสุข ซึ่งตรงกับหลักสัมมาวายามะ

(๔) รอบคอบในการเลี้ยงชีพ เกษตรกร

เข้าใจชีวิตสำรวมตั้งสติระลึกรู้ได้แม้ในขณะทำการเกษตรไม่ประมาทกำกับดูแลตนเอง ตั้งสติกำหนดพิจารณาเข้าใจชีวิตการเปลี่ยนแปลงไม่จริงจังยั่งยืน มีทุกข์สุข ระลึกรู้จักได้อยู่เสมอ เข้าใจธรรมชาติสภาพชีวิตรูปนาม การเกิดดับของร่างกาย

ที่เรียกว่าขั้น ๕ เช่น รูปร่างหน้าตา ความรู้สึก ความจำ การปรุงแต่ง ความรู้แจ้ง ทุกอย่างมีสภาพไม่แน่นอนเป็นไปตามเหตุปัจจัยทำให้อาชีwmั่นคง ซึ่งตรงกับหลักสัมมาสติ

(๕) มีความตั้งใจไม่ประมาท เกษตรกรมีความคิดเห็นพยายามและความระลึกรับออกมาจากใจก่อนจะทำการใดก็ตาม คิดตั้งใจก่อน มีสติความระลึกรับ มีความยับยั้งชั่งใจ รู้จักคิดก่อนทำด้วยการไม่คิดในทางที่ไม่ดีที่เรียกว่ามโนทุจริต (ที.ปา. ๑๑/๓๐๕/๒๖๐) จึงจะเป็นการดีในการเลี้ยงชีวิตแบบตั้งใจไม่ประมาทแม้ในขณะที่ทำการเกษตร ซึ่งตรงกับหลักสัมมาสมาธิ

อย่างไรก็ตาม ชุมชนมีหลักการสร้างคุณภาพชีวิตพื้นฐานที่กล่าวมาข้างต้น เป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญของการพัฒนาชีวิตให้มีคุณค่าทั้งทางด้านคุณค่าทางกายการกระทำ คุณค่าทางวาจาการพูด และคุณค่าทางใจการคิด คุณค่าเหล่านี้เป็นคุณภาพพื้นฐานที่สำคัญของการพัฒนาในด้านอื่นๆ เช่น พื้นฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นต้น เมื่อชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์ปฏิบัติตามจึงทำให้ชุมชนดีขึ้น เป็นชุมชนที่เชื่อว่านำหลักการทางพุทธธรรมไปใช้ให้เกิดสันติสุข

การดำเนินชีวิตดังกล่าวมามีความจำเป็นแก่ชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์ เพราะนำไปเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางดินฟ้าอากาศ สังคม การดำเนินชีวิตถ้าไม่มีหลักการหรือแนวทางก็เหมือนการเดินทางที่ไม่มีเข็มทิศซึ่งขาดเป้าหมายที่แน่นอน ทำให้ชุมชนเข้มแข็งเป็นแนวทางนำไปปฏิบัติให้เกิดคุณภาพชีวิต

๓.๒ คุณภาพชีวิตชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์แนวพุทธ ชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์มีคุณภาพดีขึ้นเกิดจากการที่มีอาหารคือ ข้าว พืชผัก และอาหารชนิดอื่นๆ ที่ได้จากดินน้ำอากาศที่อุดมสมบูรณ์ มีความเป็นอยู่ดีที่เรียกว่าอยู่ดีกินดี และอาหารต้องถูกหลักอนามัยไม่เจือปนด้วยสารเคมีสารพิษอื่นๆ ซึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนาเกษตรกรรม

อินทรีย์แนวพุทธธรรม เกษตรกรได้แก้ไขปรับปรุงพื้นฐานชีวิตแล้วพัฒนาชีวิตให้มีคุณภาพตามหลักพุทธธรรมซึ่งมีความหมาย คือ การทำเกษตรกรรมโดยนำเอาหลักทฤษฎีในทางพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ต้องการ ตามที่นักวิชาการกล่าวว่า

พุทธเศรษฐศาสตร์ (Buddhist Economic) คือ วิชาที่เกี่ยวกับการดำเนินการดำเนินธุรกิจของมนุษย์ในการผลิตจำหน่าย บริโภค สิ่งของต่างๆ ที่มีอยู่จำกัด เพื่อสนองความต้องการที่มีอยู่อย่างไม่จำกัด เพื่อให้คุณภาพชีวิตสะดวกสบายยิ่งขึ้น เป็นการนำเอาหลักพุทธศาสนามาประยุกต์เข้ากับแนวคิดด้านเศรษฐศาสตร์ที่พัฒนามาจากอารยธรรมตะวันตกซึ่งเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของมนุษย์หรือความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติ

(พระมหาสมโภช ฐิติญาโณ (ศรีพันธ์),

๒๕๓๕: ๑๕)

๓.๓ พัฒนาคุณภาพชีวิตแนวพุทธธรรม ชุมชนพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม เป็นต้นตามหลักอริยมรรคเรียกว่า เศรษฐกิจสายกลาง หรือเศรษฐกิจทางสายกลางแนวพุทธ ซึ่งหมายถึงหลักธรรมที่ประกอบไปด้วยเหตุและผล สามารถนำไปพัฒนาชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์ให้เจริญก้าวหน้าสู่ความร่มเย็นเป็นสุข และพันทุกข์สามารถพิสูจน์ได้ด้วยตนเอง ได้แก่ หลักธรรมอันประเสริฐและมีประโยชน์สูงสุด เป็นเส้นทางที่ควรแก่การดำเนินตามเพื่อความเจริญก้าวหน้าที่ถูกต้องชอบธรรมตามหลักการ ๔ ด้านเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนา คือ แก้ปัญหาจุดด้อย การพัฒนาทั้ง ๔ ด้านช่วยในการแก้ไขปัญหาคือ แก้

๑) กายภาพดีขึ้น เกิดจากการฝึกฝนอบรมดูแลรักษาให้ร่างกายมีคุณภาพแข็งแรง ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ

ทนต่อสภาพดินฟ้าอากาศ ปรับสภาพความเป็นอยู่ให้เข้ากับ
ธรรมชาติได้ดี

๒) สังคมดีขึ้น เกิดจากการฝึกฝนอบรมคนใน
ชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์ให้สมานสามัคคี มีศีลธรรม
คุณธรรมจริยธรรม มีขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม
มีความสุข เคารพกลมเกลียวต่อกัน เมตตาต่อกัน
ช่วยกันดูแลรับผิดชอบทรัพย์สินของส่วนรวม ส่งเสริมทำ
กิจกรรมเกษตรกรรมอินทรีย์ร่วมกันเพื่อเป็นการมั่นคงใน
ด้านอาหาร ทำให้สังคมมีความร่มเย็นสงบสุขแบบยั่งยืน

๓) จิตใจดีขึ้น เกิดจากการฝึกฝนอบรมพัฒนา
คนในชุมชนให้มีจิตใจงดงาม ให้รับการศึกษาเล่าเรียนทั้ง
ทางทฤษฎีทางโลกและทางธรรม สามารถถอดถอนอคติ
ต่ออุปสรรคต่างๆ ด้านเกษตรกรรมอินทรีย์ได้เป็นอย่างดีมี
คุณภาพ และมีจิตใจสะอาดบริสุทธิ์ผ่องใส

๔) ปัญญาดีขึ้น เกิดจากการฝึกฝนอบรมให้มี
ปัญญา รู้ออบ รู้ทั่ว รู้ชัด รู้ละเอียดถี่ถ้วนในการทำเกษตรกรรม
อินทรีย์ ให้ได้รับผลผลิตที่ดียิ่งเต็มเม็ดเต็มหน่วย สามารถ
แก้ปัญหาต่างๆ ได้ดีไม่ขาดตกบกพร่อง เพราะปัญญาเป็น
แสงสว่างในโลกจะทำให้โลกน่าอยู่

ชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์ได้แก้ปัญหาจุดด้อยด้วย
การพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้ง ๔ ด้านหลังการเรียนรู้ปัญหา
ต่างๆ จากประสบการณ์ที่ผ่านมา คือ พัฒนาคุณภาพด้าน
เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมเป็นต้น ซึ่งตรงหลักพุทธธรรม
โดยพัฒนาให้มีศีลธรรม คือให้มีคำพูดที่ดีงาม มีการงาน
ชอบธรรม มีการเลี้ยงชีพชอบ และรู้จักพอประมาณ พัฒนา
ให้มีความเพียรพยายามให้สมาธิ คือให้มีสติระลึกรู้ได้อยู่
เสมอ มีความตั้งใจมั่น พัฒนาให้ปัญญา คือให้ความคิดเห็น
ถูกต้อง ให้ดำรินึกคิดชอบ ซึ่งเป็นการควบคุมตามหลัก ศีล
สมาธิ และปัญญา คือ ไม่เบียดเบียน ตั้งใจ และรอบรู้การ
ประกอบอาชีพเกษตรกรรมอินทรีย์ จนสามารถแก้ไขปัญหา
ต่างๆ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาชีวิตให้มีคุณภาพเพิ่มมากขึ้น
ต่อไป คือ พัฒนาชีวิตให้มีคุณภาพในด้านต่างๆ ได้แก่

๑) คุณภาพด้านการขบคิด วางแผนงาน ในการ
เลือกลงมือทำการบริหารจัดการ และในการประสานงาน
กับเครือข่ายที่เกี่ยวข้องทางด้านเกษตรกรรมอินทรีย์

๒) คุณภาพด้านทำคุณงามความดี มีคุณประโยชน์
เว้นสิ่งที่ไม่โทษ มีศักยภาพ และทัศนคติในทางที่ดีงาม มอง
ธรรมชาติมองโลกอย่างเข้าใจรวมถึงประหยัคต่ออ้อมใจ
จ่ายเป็น

๓) คุณภาพด้านสุขภาพสบายใจ มีความรอบรู้
และมีความสุขอยู่กับชุมชนสังคมเกษตรกรรมอินทรีย์ที่
ปลอดภัย ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่ว่า พุดชอบ
กระทำชอบ เลี้ยงชีพชอบ และรู้จักพอประมาณ เลือกลง
เฉพาะแต่สิ่งที่จะให้คุณประโยชน์แก่ตนเองและสังคมชุมชน

ดังนั้น เมื่อเกษตรกรรมนำพุทธธรรมไปใช้ชุมชน
เกษตรกรรมอินทรีย์สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตในด้าน
ต่างๆ ได้ เป็นชุมชนที่มีพื้นฐานชีวิตของตนเองทั้งทางด้าน
จุดเด่นและจุดด้อย กล่าวคือ ในด้านจุดเด่นช่วยให้จุดเด่น
ที่มีอยู่ส่งผลไปในทางดีงาม เช่น เกิดความเข้มแข็ง สงบสุข
เอื้อเพื่อพ่อแม่ ฉลาดรอบรู้ เป็นต้น ในด้านจุดด้อยช่วย
แก้ไขปัญหาคือจุดด้อยที่มีอยู่ด้วยการพัฒนาให้เกิดความดีงาม
ทั้งทางด้านกายภาพ ด้านสังคม ด้านจิตใจ และด้านปัญญา

๔. สรุป

เกษตรกรรมอินทรีย์ คือ ระบบการผลิตที่ใ้
ความสำคัญแก่ความยั่งยืนของสุขภาพดิน ระบบนิเวศและ
ผู้คน เกษตรอินทรีย์พึ่งพาอาศัยกระบวนการทางนิเวศวิทยา
ความหลากหลายทางชีวภาพ และวงจรธรรมชาติ

ปัญหาที่เกษตรอินทรีย์ได้รับมีลักษณะคล้ายคลึง
กัน คือ ปัญหาการลงทุน ปัญหาสภาพแวดล้อม ปัญหา
สังคม ปัญหาภัยธรรมชาติ ปัญหาทางวิชาการ และปัญหา
การจำหน่ายผลิตผล

การพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์
ตามแนวพุทธธรรม คือ การนำเอาหลักพุทธธรรมไปแก้ไข

ปัญหาคุณภาพชีวิตหลักจากที่เกษตรกรประสบปัญหาด้านเกษตรกรรมมาแล้ว เพื่อพัฒนาให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ทางด้านการเกษตรนั้น เกษตรกรได้ผ่านการเรียนรู้ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่โดยได้ลองผิดลองถูกกับการทำอาชีพเกษตรกรรมมาก่อน จึงทำให้รู้แนวทางในการแก้ไขปัญหาด้วยการทำเกษตรกรรมอินทรีย์แนวพุทธ

ชุมชนที่มีคุณภาพทางกาย สามารถใช้พุทธธรรมส่งเสริมจุดเด่นในเรื่อง การผลิต การตลาด การบริหารจัดการ การเงิน และการวิจัยและพัฒนา ดังกล่าวข้างต้น ให้มีความเข้มแข็ง มีความสงบสุข มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และมีความฉลาดรอบรู้

ชุมชนที่มีคุณภาพทางวาจา สามารถใช้หลักพุทธธรรมบริหารเศรษฐกิจเป็นต้นให้เกิดคุณภาพชีวิตด้วย

การเลี้ยงชีพชอบ เพื่อส่งเสริมจุดเด่นทางการตลาด เป็นต้น ได้แก่ เป็นผู้นำทางศีลธรรม ด้วยการทำงานชอบ เลี้ยงชีพดีชอบ เจริญจากชอบ

ชุมชนที่มีคุณภาพทางใจ สามารถใช้หลักพุทธธรรมแก้ไขปัญหาชีวิตให้ผ่านพ้นไปได้โดยมีหลักการในการดำเนินชีวิตที่ดี คือ เข้าใจทางเดินชีวิต ดำรงชีวิตอย่างมีหลักการ เพียรพยายามในทางดี รอบคอบในการเลี้ยงชีพ และมีความตั้งใจไม่ประมาท

ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาจุดด้อยทำให้เกษตรกรรมอินทรีย์มีคุณภาพมากขึ้น คือ กายภาพดีขึ้น สังคมดีขึ้น จิตใจดีขึ้น และปัญญารอบรู้ดีขึ้น เป็นการพัฒนาชีวิตตามหลักพุทธธรรม ให้มีคุณภาพในด้านต่างๆ คือ มีคุณภาพในการขบคิด มีคุณภาพทำคุณงามความดี และมีคุณภาพสุขภาพสบายใจอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

หนังสือ บทความและงานวิจัย

- กรมวิชาการเกษตร. ๒๕๔๓. **มาตรฐานการผลิตพืชอินทรีย์ของประเทศไทย (Standards for Organic Crop Production in Thailand)**. กรุงเทพฯ : กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. / Department of Agriculture. 2000. **Marttrathan Kan Phalit Phuet-Insi Khong Prathetthai (Standards for Organic Crop Production in Thailand)**. Bangkok: Ministry of Agriculture and Cooperatives.
- คณะกรรมการบริหาร มกท. ๒๕๕๕. **มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (Organic Standards)**. กรุงเทพฯ : สำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.). / ACT Executive Board. 2012. **Mattrathan Kaset-Insi (Organic Standards)**. Bangkok: Organic Agriculture Certification Thailand.
- คณะกรรมการพัฒนาเกษตรอินทรีย์แห่งชาติ. ๒๕๕๑. **เกษตรอินทรีย์**. กรุงเทพฯ : สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ. / National Committee of Organic Agricultural Development. 2008. **Kaset-Insi**. Bangkok: National Bureau of Agricultural Commodity and Food Standards.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). ๒๕๔๒. **ธรรมนุญชิวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก. / Phra Dhammapitaka (Pa. O. Payutto). 1999. **Dhammanun Chiwit**. 4th Ed. Bangkok: Saha Dhammika Press.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). ๒๕๔๘. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพฯ : เอส.อาร์. พรินติ้งแมส โปรดัคส์. / Phra Bhromkhunaporn (Pa. O. Payutto). 2005. **Photchananukrom Buddhasatra Chabap Pramuandham**. Bangkok: S.R. Printing Mass Products Press.
- _____. ๒๕๔๘. **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก. / _____. 2005. **Setthasat Naew Put**. 9th Ed. Bangkok: Saha Dhammika Press.
- _____. ๒๕๔๙. **พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก. / _____. 2006. **Phra Buddhasasana lae Kan Phatna Sangkom**. 7th Ed. Bangkok: Saha Dhammika.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. / Mahachulalongkornrajavidyalaya. 1996. **Phra Trai Pitaka Phasa Thai Chabap Mahachulalongkornrajavidyalaya**. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalai Press.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๓๗. **พระไตรปิฎก พร้อมอรรถกถาแปล ชุด ๙๑ เล่ม**. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย. / Mahamakutarajavidyalaya. 1994. **Phra Trai Pitaka Prom Atthakatha Plae Chut Kaosib-et Lem**. Bangkok: Mahamakutarajavidyalaya Press.

- วิริยะ คล้ายแดง. ๒๕๔๙. **เกษตรอินทรีย์นโยบายภาครัฐ**. กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. / Wiriya Khlaidang. 2006. **Kaset-Insi Na Yo Bai Phak Rat**. Bangkok: The Secretariat of The House of Representatives.
- สมโภช ฐิติญาโณ (ศรีพันธ์), พระมหา. ๒๕๓๕. **ศึกษาวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์ตามแนวพระไตรปิฎก**. วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. / Sompot Thitiyano (Sri Pan), Phra Maha. 1992. **Sueksawikhro Setthasat Tam Naew Phra Tri Pitaka**. M.A. Thesis in Buddhist Studies, Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya.
- สำนักนโยบายและแผนพัฒนาการเกษตร. ๒๕๕๔. **ภาวะเศรษฐกิจการเกษตรปี ๒๕๕๔ และแนวโน้มปี ๒๕๕๕**. กรุงเทพฯ : สำนักนโยบายและแผนพัฒนาการเกษตร. / Bureau of Agricultural Development Policy and Planning. 2011. **Bhawa Setthakit Kan Kaset Pi 2554 lae Naew Nom Pi 2555**. Bangkok: Bureau of Agricultural Development Policy and Planning.
- สุธิดา วงษ์อนันต์. ๒๕๕๑. **ปลูกข้าวในนาปลูกคุณค่าในชีวิต**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ Organic Books. / Suthida Wong-anan. 2008. **Pluk Khao Nai Na Pluk Khun Kha Nai Chiwit**. Bangkok: Organic books press.

เอกสารอิเล็กทรอนิกส์

- กรีนเนท. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.greennet.or.th/article/411>. (เข้าถึงวันที่ ๒๘ มกราคม ๒๕๕๓). / Greennet. [online] Available from <http://www.greennet.or.th/article/411>. (Accessed on 28 January 2014).
- Markus, Arbenz. 2012. **The organic Movement worldwide : Directory of ifoam Affiliates, 40 Years of IFOAM**, (Published in Germany by IFOAM), p. 8 . [Online] Available from : www.ifoam.org/application. (Accessed on 18 January 2014)

สัมภาษณ์

1. นายสำเร็จ แยมโสภี-นางวัชรินทร์ แยมโสภี (บ้านเลขที่ ๖๑ หมู่ที่ ๑ ตำบลบ้านใหญ่ อำเภอดงขี้เหล็ก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา) สัมภาษณ์ วันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๕๖. / Somroeng Yaemsophi. - Watcharin Yaemsophi (Ban Lek Thi 61 Mu 1 Tambon Ban Yai, Amphoe Phak Hai, Changwat Phranakhon Sri Ayuthya) interview on 7 December 2013.
2. นายบุญส่ง อังกาสัย (บ้านเลขที่ ๑๑๘ หมู่ที่ ๕ ตำบลบ้านยาง อำเภอสายบุรี จังหวัดสระบุรี) สัมภาษณ์ วันที่ ๑๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๖. / Boonsong Angkhasai (Ban Lek Thi 118 Mu 5 Tambon Ban Yang, Amphoe Sao Hai, Changwat Sraburi) interview on 18 December 2013.

3. นางนงนุช คำคง (บ้านเลขที่ ๕๕/๓ หมู่ที่ ๒ ตำบลบ้านแห อำเภอมือง จังหวัดอ่างทอง) สัมภาษณ์ วันที่ ๑๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๕. / Nongnut Khamkong. (Ban Lek Thi 55/3 Mu 2 Tambon Ban Hae, Ambhoe Mueang, Changwat Ang Thong) interview on 10 June 2012.